

Privilegovaný malý spojenec. Kráľovská nórska vláda v spojeneckom Londýne



Pavol Jakubec

PRIVILEGED LESSER ALLY. THE ROYAL NORWEGIAN GOVERNMENT IN ALLIED LONDON

During the Second World War, London hosted several Allied governments-in-exile. An unprecedented phenomenon in diplomatic history, the explosion of exile politics affected the position and agency of the Czechoslovak authorities. The aim of this study is to present basic, often status-related operational parameters of one of their lesser partners, the Royal Norwegian Government, which also strived to contribute to a sustainable balance in the mutual relationships of the “Grand Coalition” great powers.

KEYWORDS:

World War II; exile; Norway; Great Britain

V predvečer a v počiatkovej fáze druhej svetovej vojny stratilo štátoprávne usporiadanie Európy tvar ustálený po geopolitických otrasoch predchádzajúceho globálneho konfliktu. Väčší počet prevažne menších štátov padol za obeť nátlaku veľmocí. Na jar roku 1945 sa však mnohé z nich opäť našli na medzinárodnopolitickej scéne. Dopomohlo k tomu aj úsilie tých miestnych politikov, čo medzičasom zastupovali svoje domoviny v spojeneckých alebo v neutrálnych krajinách.

Prvou voľbou českých a slovenských činiteľov prevažne československej orientácie bolo Francúzsko, tradičný spojenec republiky, domov početnej krajskej obce. Ani nie o rok ich, neraz zložitými cestami, nasledovali poľskí politici a vojaci. Ubrániť sa útoku z troch strán bolo nad sily Rzeczypospolitej. Keď v lete roku 1940 kapituloval aj Paríž, exulantom, živiacim nádej na oslobodenie okupovanej vlasti a obnovu demokratických slobôd, nezostalo na výber mnoho destinácií. Ich metropolou stal Londýn, ktorý zažil explóziu exilovej politiky. Na jej vrchole, približne vymedzenom pobytom gréckej vlády (september 1941 — marec 1943),¹ tu úradovalo osem exilových kabinetov — belgický, československý, grécky, holandský, juhoslovanský, luxemburský, nórsky a poľský.

Exilovým vládam patrí v historiografii druhej svetovej vojny zvláštne miesto. Odľúčenie od vlasti ich vytrháva z národných príbehov — najmä v západnej Európe, kde okupácia často nebola synonymom zániku štátnej suverenity. Ťažiskové práce o holandskej či nórskej exilovej vláde tak pochádzajú ešte zo sedemdesiatych rokov minulého storočia.² Zásadné príspevky na tomto poli pribúdajú zriedka. Pohľad na výstupy z nedávnych konferencií venovaných dejinám exilu ďalej naznačuje, že pre-

1 Procopis PAPASTRATIS, *British Policy towards Greece during the Second World War*, Cambridge 1982, s. 12, 72nn.

2 Louis DE JONG, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, IX, 's Gravenhage 1975; Olav RISTE, *London-regjeringa. Norge i krigsalliansen, 1940–1945*, 2 zv., Oslo 1973–1979.



vláda snaha o zviditeľnenie skúseností konkrétnej vlády či armády.³ V oblasti právnych dejín sa už ale rysuje záujem o multilaterálny prístup k štúdiu „londýnských“ vlád, ktoré mali príležitosť udržiavať bezprecedentne živé styky.⁴

Práve v tomto multilaterálnom ohľade nemal spojenecký Londýn priamy predobraz. Ak chceme uchopiť príbeh československého exilu ako medzinárodného aktéra, mali by sme poznať aj jeho menej známych partnerov. Jedným z nich sa stala nórska kráľovská vláda, ktorú stručne predstavím v tejto štúdiu, sčasti v kontraste voči československému štátnemu zriadeniu. Možnosti a úskalia bilaterálneho vzťahu som načrtnol inde.⁵

METROPOLA V CUDZINE

Exil ako politická a právna inštitúcia, a v subjektívnej rovine aj ako osobitá situácia v živote jednotlivca či skupiny, má svoje korene zapustené v biblickej i antickej tradícii. Exil ústavných vlád bol ale v čase, keď sa rodil spojenecký Londýn (1940–1941), neobvyklým zjavom. Za precedens sa považujú osudy belgickej vlády v prvej svetovej vojne. Na pozvanie Paríža sa de Broquevillov kabinet usadil v októbri 1914 v prístavnom meste Le Havre, v štvrti Sainte-Adresse. Belgičania trvalo kontrolovali iba malú časť svojho územia, a tak Francúzsko posilnilo legitimitu spojenca prenájomom Sainte-Adresse. Trvanie belgickej suverenity nespochybnil ani nepriateľ. Nemecko dobyté územie neanektovalo, no ohlásilo okupáciu v súlade so IV. haagskou konvenciou

Belgický pendant, podľa mojich vedomostí, nie je k dispozícii; luxemburský mi nebol dostupný.

- 3 Matthew BENNETT — Paul C. LATAWSKI (edd.), *Exile Armies*, Basingstoke 2005; Mark CONWAY — José GOTOVITCH (edd.), *Europe in Exile. European Exile Communities in Britain, 1940–1945*, New York 2001; Vít SMETANA — Kathleen GEANEY (edd.), *Exile in London. The Experience of Czechoslovakia and the Other Occupied Nations, 1939–1945*, Praha 2017; Radosław P. ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI (ed.), *Rządy bez ziemi. Struktury władzy na uchodźstwie*, Warszawa 2014.
- 4 Julia EICHENBERG, *Macht auf der Flucht. Europäische Regierungen in London, 1940–1944*, *Zeithistorische Forschungen* 15, 2018, č. 3, s. 452–473; Pavol JAKUBEC, *Together and Alone in Allied London. Czechoslovak, Norwegian and Polish Governments-in-Exile, 1940–1945*, *International History Review* 42, 2020, č. 3, s. 465–484; Kerstin VON LINGEN, *Setting the Path for the UNWCC. The Representation of European Exile Governments on the London International Assembly and the Commission for Penal Reconstruction and Development, 1941–1944*, *Criminal Law Forum* 25, 2014, s. 45–76; Jay WINTER, *From War Talk to Rights Talk. Exile Politics, Human Rights and the Two World Wars*, in: Menno Spiering — Michael Wintle (edd.), *European Identity and the Second World War*, Basingstoke 2011, s. 55–74.
- 5 P. JAKUBEC, *Together*. Na nórsku exilovú skúsenosť upozornil Jindřich DEJMEK, *Malé státy a velké výzvy třicátých a čtyřicátých let: příklad Československa, Polska a Norska (obrysy komparace)*, in: Jan Němeček a kol. (ed.), *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století*, Praha 2010, s. 11–66.

o vedení vojny na súši (1907). De Broqueville a jeho kolegovia sa tak naďalej plnohodnotne zúčastňovali diplomatického diania.⁶

Aj Londýn patril počas „veľkej vojny“ k dejiskám exilovej politiky. O diplomacii tu však môžeme hovoriť iba ako o súbore zaužívaných praktík. Rôzni exulanti či vyslanci totiž často nezastupovali štáty, ale národy s obmedzenou alebo žiadnou suverenitou, respektíve politické programy, ktoré tieto národy mali k suverenite priviesť.⁷ V strednej Európe narábame s pojmom *diplomacia* voľne. Vieme ním zastrešiť medzinárodné vzťahy, vzťahy so zahraničím, zahraničnú politiku, metonymicky ministerstvo zahraničných vecí, aj samotnú diplomaciu.⁸ Tú zásadné definície považujú za vlastný nástroj udržiavania vzťahov medzi suverénnymi štátmi skrze poverených zástupcov.⁹ V tomto zmysle sa Londýn stal v lete 1940 diplomatickým zlomom.

V DIPLOMATICKEJ ARÉNE

Zdieľaný osud, spoločný nepriateľ a koncentrácia exilových politických reprezentácií, ktoré požívali status spojeneckej vlády — alebo sa k nemu svojimi prerogatívami približovali, ako napríklad Slobodní Francúzi najneskôr od jesene 1941¹⁰ — ponúkali príležitosti na nadviazanie, obnovu či výrazne oživenie dvoj- i mnohostranných vzťahov medzi nimi navzájom, ako aj ich vzťahov s veľmocami, v neposlednom rade s britskými hosťiteľmi. Široká vojnová koalícia tu privoláva perspektívu medzinárodného spoločenstva (*international society*) z dielne anglickej školy medzinárodných vzťahov.¹¹ Jej základné premisy sú nasledovné: štáty vytvárajú pluralitné spoločenstvo; v ňom nachádzajú vzájomnú zhodu aj rozpory na pozadí tzv. národného záujmu tak,

6 Eyal BENVENISTI, *The International Law of Occupation*, Princeton 1992, s. 34nn., 192n.; Stefan TALMON, *Recognition of Governments in International Law. With Particular Reference to Governments in Exile*, Oxford 1998, s. 221n., 252n. K belgickej exilovej vláde pozri Henri HAAG, *Le comte Charles de Broqueville, ministre d'État, et les luttes pour le pouvoir (1910–1940)*, Louvain-la-Neuve — Bruxelles 1990, časť II.

7 Kenneth J. CALDER, *Britain and the Origins of the New Europe, 1914–1918*, Cambridge 1976.

8 Porov. Janusz SIBORA, *Dyplomacja polska w I wojnie światowej*, Warszawa 2013, a moju recenziu in: *Slovanský přehled* 101, 2015, č. 2, s. 429–432.

9 Geoff A. BERRIDGE — Lorna LLOYD, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, Basingstoke 2012, s. 97–98; *Satow's Diplomatic Practice*, Oxford 2017, s. 1.

10 Postavenie Slobodných Francúzov bolo špecifické. Veľmoci sa zdráhali odoprieť kontinuitu vláde sídliacej v tzv. neokupovanom Francúzsku a istý čas s ňou udržiavali diplomatické vzťahy; William L. LANGER, *Our Vichy Gamble*, New York 1947; R. T. THOMAS, *Britain and Vichy. The Dilemma of Anglo-French Relations, 1940–1942*, London — Basingstoke 1979. Porov. Jan NĚMEČEK, *Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha 2008, s. 156nn. K prerogátívam pozri Maurice FLORY, *Le statut international des gouvernements réfugiés et le cas de la France Libre, 1939–1945*, Paris 1952, s. 64nn.

11 Barry BUZAN, *An Introduction to the English School of International Relations. The Societal Approach*, London 2014.



ako ho formulujú vládnuce elity. Tie sa rozhodujú pre spoluprácu alebo pre jej opak. Toto spoločenstvo je anarchické. O jeho praxi rozhodujú inštitúcie a pravidlá, k rešpektovaniu ktorých sa štáty zaväzujú, napríklad ustanovenia medzinárodného práva. Hoci usudzujeme, že štáty sa ho vo vlastnom záujme v prevažnej miere pridŕžavajú, právo samotné ako správny nástroj nepostačuje. Regulačným mechanizmom je skôr aktuálna stratifikácia medzinárodných vzťahov, štruktúrovaná okolo schopnosti presadiť svoje náhľady v súlade s národným záujmom.¹² Zjavnými črtami medzinárodného spoločenstva zostávajú mocenská nerovnosť medzi štátmi, rozhodujúci vplyv malého počtu „hráčov“ a súvzťažnosť členov spoločenstva.

Vďaka prítomnosti exilových vlád predstavoval spojenecký Londýn šachovnicu vzťahov, miniatúrne medzinárodné spoločenstvo. Exilové vlády prirodzene spolupracovali na porážke spoločného nepriateľa. Zároveň sa usilovali nazbierať si politický kapitál tak, aby následne mohli preukázať spoluobčanom v okupovanej vlasti legitimizujúcu akcieschopnosť. Mysle exulantov často hľadali do budúcnosti — samozrejme, skrz prizmu nedávnej, traumatizujúcej minulosti. Ako kľúčové sa tu javia tri roviny: stabilná bezpečnostná architektúra, eliminujúca riziko ničivých konfliktov ako ten prebiehajúci; politická a hospodárska obnova národných štátov; a napokon, zaujatie dlhodobo výhodnej medzinárodnopolitickej pozície, umožňujúcej rozvoj konkrétneho štátu.

DOM NA SKALE

Základom, na ktorom exilové politické reprezentácie budovali svoju pozíciu a akcieschopnosť, bolo ich medzinárodno-právne postavenie, odrážajúce legitimitu tej-ktorej vlády i spravidla nedávne politické peripetie. Meandre československého prípadu sú čitateľom tohto časopisu dobre známe. V o niečo lepšom položení sa nachádzal poľský exil. Autoritárska ústava (1935) dala hlave štátu právo v nevyhnutnom prípade delegovať úrad nástupcovi podľa vlastného výberu. To sa aj stalo, a síce antedatovaným vyhlásením, formálne vydaným ešte na poľskom území. Meno jedného z dedičov maršála Piłsudského ale narazilo na odpor Paríža. Exilová vláda napokon vzišla koncom septembra 1939 z kompromisu umiernených predstaviteľov tzv. sanačného režimu a opozície. Opozičníci, na čele s frankofilom gen. Władysławom Sikorským, obsadili väčšinu kabinetu, bývalý režim si podržal úrad prezidenta. Správa o antedatovaní kľúčového právneho aktu sa časom rozšírila, no

12 Michael BARNETT — Raymond DUVALL, *Power in International Politics*, International Organization 59, 2005, č. 1, s. 39–75, obzvl. 45nn; Hedley BULL, *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*, Basingstoke 1977, s. 8nn., 24nn., 40nn., 65nn.; John W. DOWNS — Michael A. JONES, *Reputation, Compliance, and International Law*, Journal of Legal Studies 31, 2002, Supplement, s. 91–114; Robert H. JACKSON, *Global Covenant. Human Conduct in a World of States*, Oxford 2000, kap. 5; Yasuaki ONUMA, *International Law in and with International Politics. The Functions of International Law in International Society*, European Journal of International Law 14, 2003, č. 1, s. 105–139.



kontinuita Rzeczypospolitej bola zaistená aj za cenu konfliktného dvojvládia na najvyšších postoch.¹³

Nórsky či holandský prípad boli ešte jednoznačnejšie. Do Londýna dorazili monarchovia i ústavné vlády týchto štátov. Sociálnodemokratický kabinet Johana Nygaardsvolda docestoval kompletný, vybavený plnou mocou zastupovať Nórsko až kým situácia neumožní spoločné zasadnutie vlády a parlamentu.¹⁴ Kráľ Haakon VII. zvažoval, že neopustí Nórsko a bude zdieľať osud s okupovaným národom — podobne ako dánsky panovník Kristián X. či belgický monarcha Leopold II.¹⁵ Nemecku pritom veľmi záležalo na tom, aby kráľovská rodina zostala vo vlasti. Bez úspechu. Okupanti preto už v júli 1940 inšpirovali pokus o detronizáciu. Kráľ ho v dohode s vládou odmietol ako protiústavný a podobne neuspeli ani sondáže možného návratu korunného princa Olava s rodinou.¹⁶ Ak sa aj neskôr objavila kritika niektorých črt nórskeho exilového zriadenia (napríklad absencie kváziparlamentného zhromaždenia podľa československého či poľského vzoru), po kooptovaní zástupcov opozície sa Nygaardsvoldov kabinet tešil z pevného mandátu.¹⁷

AKTÍVA ZVLÁŠTNEHO VÝZNAMU

Ani nórska exilová vláda sa v Londýne nevyhla aklimatizačnému obdobiu, s nedostatočným hmotným zabezpečením a stiesnenými pracovnými podmienkami.¹⁸ Jej zázemie bolo však od počiatku o poznanie lepšie než zázemie vlád stredoeurópskych. Popri budove vyslanectva mohol Nygaardsvoldov kabinet prostredníctvom nepočetnej, no majetnej nórskej kolónie disponovať priestormi Nórskeho klubu (založený 1887) neďaleko Trafalgar Square (holandskej exilovej vláde zasa pomohla londýnska pobočka korporácie Royal Dutch Shell).¹⁹ Kolónia sa ujala členov a spolupracovníkov vlády aj súkromne (napríklad poskytnutím dočasného ubytovania či pohostenia) a vedela sprostredkovať potrebné kontakty.²⁰ Ďalšou výhodou bola dlhodobá prí-

13 Paweł Piotr WIECZORKIEWICZ, *Historia polityczna Polski 1935–1945*, Warszawa 2005, s. 112nn.

14 Eivind O. HJELLE, *Elverumsfullmakten*, in: Hans F. Dahl (ed.), *Norsk krigsleksikon 1940–1945*, Oslo 1995, s. 82n.

15 Kristián X. sa stal mýtizovaným symbolom dánskeho odporu voči okupácií, zato postoj Leopolda II. traumatizoval belgickú spoločnosť ešte dlho po vojne; Tor BOMANN-LARSEN, *Haakon og Maud*, VI, Oslo 2013, s. 17nn.; Steen BUSCK — Henning POULSEN (edd.), *Dějiny Dánska*, Praha 2007, s. 234nn.; Jean STENGERS, *Léopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940*, Paris — Gembloux 1980.

16 T. BOMANN-LARSEN, *Haakon*, VI, s. 152nn.; VII, Oslo 2016, s. 107n., 111nn.; Hans-Dietrich LOOCK, *Quisling, Rosenberg und Terboven. Zur Vorgeschichte und Geschichte der nationalsozialistischen Revolution in Norwegen*, Stuttgart 1970, s. 438nn.

17 Trygve LIE, *Hjemover*, Oslo 1956, s. 31nn.; O. RISTE, *London-regjeringa*, II, s. 64nn.

18 Johan NYGAARDSVOLD, *Norge i krig. London, 1940–1945*, Oslo 1983, s. 15nn.

19 L. DE JONG, *Het Koninkrijk*, IX/1, s. 7n.

20 Rozhovor s p. Rolfom Christophersenom (* 1921), Londýn, 9. 3. 2018. Pozri aj O. RISTE, *London-regjeringa*, I, s. 22.



tomnosť tzv. nórskej misie, disponujúcej tak skromnými ubytovacími a stravovacími kapacitami, ako aj duchovnou službou, ktorej dôležitosť v traumatizujúcej situácii neistoty a vynúteného odlúčenia od domova nepomerne vzrástla. So socializáciou pomáhala aj Britská rada (British Council). Tzv. národné inštitúty (*national homes*) mali v prvom rade slúžiť verejnej diplomacii, tzn. propagácii kontinentálnych spojencov. Zároveň však fungovali ako styčné body pre tú-ktorú exilovú komunitu a jej britských priateľov.²¹

Nevyhnutným predpokladom exilovej aktivity sú financie. Ich chronický nedostatok býva emblémom exilu. Aj v tomto ohľade sa nórskej exilovej vláde viedlo veľmi dobre. Podarilo sa jej evakuovať zlaté rezervy Nórskej banky a podržať si nad nimi kontrolu napriek britským snahám o prevzatie. Určujúcim faktorom bol stály príjem verejných financií. V máji 1940, ešte vo vlasti, pristúpila vláda k dočasnému zoštatneniu nórskeho obchodného loďstva, ktoré patrilo medzi najväčšie na svete a po nedávnej technologickej modernizácii malo konkurenčnú výhodu najmä v tankerovej preprave. V tomto kľúčovom sektore Nórsko dodalo britskému vojnovému úsiliu kapacitu v objeme c. 1,9 mil. BRT (brutto registrovaných ton). Tá sa kontrahovala ako štandardná komodita, a tak generovala nemalé príjmy do štátneho rozpočtu.²² Nórsky exil bol teda, v príkrom kontraste voči svojim stredo- a východoeurópskym kolegom, finančne sebestačný.

ŠPECIÁLNE VZŤAHY

Ďalším kľúčovým aspektom fungovania nórskej exilovej vlády bol jej vzťah s hosťiteľmi, predurčený geopolitikou. Veľká Británia mala dlhodobý záujem o stabilitu v Škandinávii, preto sa v rokoch 1855 a 1907 podieľala na regionálnych garančných paktach. Anglo-nórske obchodné vzťahy intenzívne pulzovali už pred znovunadobudnutím plnej štátnej suverenity (1905), najmä v lodiarstvom odvetví.²³ Ďalekosiahly význam pre vzájomný pomer malo zachovanie monarchického štátneho zriadenia a voľba panovníka: dánsky princ Carl na nórsky trón nastúpil ako Haakon VII. spolu s manželkou Maud, princeznou z Walesu. Kráľovská návšteva z Londýna na seba nechala dlho čakať (1908).²⁴ Britská prevaha na mori sa prirodzene stala konštantou nórskej obrannej doktríny. Prvú svetovú vojnu krajina prečkala v jednostranne

21 Frances DONALDSON, *The British Council. The First Fifty Years*, London 1984, s. 113nn.

22 O. RISTE, *London-regjeringa*, I, s. 50nn.; Atle THOWSEN, *Business Goes to War. The Norwegian Merchant Navy in Allied War Transport*, in: Patrick Salmon (ed.), *Britain and Norway in the Second World War*, London 1995, s. 51–66.

23 Espen EKBERG — Eivind MEROK, *Partners in World Trade. Anglo-Norwegian Shipping Networks, 1855–1905*, in: Helge Ø. Pharø — Patrick Salmon (edd.), *Britain and Norway. Special Relationships*, Oslo 2012, s. 73–98; Patrick SALMON, *Foreign Policy and National Identity. The Norwegian Integrity Treaty, 1907–1924*, Oslo 1993.

24 Roy ANDERSEN, *Republikk eller monarki? Forfatningsspørsmålet i 1905*, *Sosiologi i dag* 35, 2005, č. 3, s. 31–49; Roald BERG, „Det land vi venter hjælp af“. *England som Norges beskytter, 1905–1908*, in: Rolf Tamnes (ed.), *Forsvarsstudier IV*, Oslo 1985, s. 111–168; Narve BJØRGO —



proklamovanej neutralite, s prodohodovým vyznením.²⁵ No ani britsko-nórske vzťahy neboli úplne bez konfliktov. Keď sa Kristiánii podarilo právne ukotviť nároky na suverenitu nad arktickým súostrovím Špicbergy (1920), Veľká Británia sa domáhala podielu na jeho hospodárskej exploatacii, pričom naň mali nárok všetci signatári predmetnej konvencie, vrátane Československa.²⁶ Tiahly spor s Londýnom, dohasínajúci až v päťdesiatych rokoch, vyvolala aj nórska rybolovná expanzia v polárnych vodách.²⁷

Spolupráca aj konflikt veľmoci s menším štátom majú dôležitého spoločného menovateľa — jej záujem o vývoj v tomto štáte a v jeho okolí. Ako poznamenal historik Tony Insall, tesne po príchode Nygaardsvoldovho kabinetu začiatkom júna 1940 boli britskí hostitelia vo všeobecnosti lepšie informovaní o pomeroch na severe Európy než nórski predstavitelia o Ostrovoch.²⁸ Britský pohľad na strednú Európu tu ponúka markantný kontrast. Československé-britské vzťahy možno spolu s Jindřichom Dejmkom glosovať ako kroniku nenaplnených nádejí prvej republiky. Idea regionálneho „politického observatória“ v Prahe stratila vo Foreign Office na príťažlivosti už v polovici dvadsiatych rokov.²⁹ Iba vzácne individuality si trúfli prekonať mentálnu vzdialenosť medzi Britskými ostrovmi a strednou Európou, a ani anglofilstvo nepatrilo do dobového českého slovníka.³⁰ Na podobné úskalia narážali poľské snahy o rozvoj kultúrnej výmeny.³¹ V protiklade k Nórom sa Stredoeurópania nemohli spoliehať na funkčný obraz svojich krajín s gloriolou osobností ako dramatik Henrik Ibsen či polárnik Fridtjof Nansen, príležitostne obohatený o deklaráciu rasovej či civilizačnej spriaznenosti (čo postrehol aj československý predstaviteľ pri nórskej exilovej vláde, Ladislav Szathmáry).³² V medzivojnovom období v Británii dominoval postviktoriánsky, imperiálny pohľad na svet, kritický voči emancipačnému nadšeniu malých národov a jeho možným excesom.³³ Nádeje vzbudzovala akademická sféra. Ukázalo

Øystein RIAN — Alf KAARTVEDT, *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905*, Oslo 1995, s. 199nn., 284nn.

25 Olav RISTE, *Norway's Foreign Relations. A History*, Oslo 2001, kap. 5.

26 Valúr INGIMUNDARSON, *The Geopolitics of „Future Return“*. *Britain's Century-Long Challenges to Norway's Control over the Spitsbergen Archipelago*, *International History Review* 40, 2018, č. 4, s. 893–915, zvl. s. 896nn.

27 Odd-Bjørn FURE, *Mellomkrigstid, 1920–1940*, Oslo 1996, s. 77nn., 118nn.; O. RISTE, *Norway's Foreign Relations*, s. 115nn.

28 Tony INSALL, *Secret Alliances. Special Operations and Intelligence in Norway, 1940–1945*, London 2019, s. 15.

29 Gábor BÁTONYI, *Britain and Central Europe, 1918–1933*, Oxford 1999, s. 159nn.; Jindřich DEJMEK, *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově (1918–1938)*, Praha 1998.

30 Stéphane REZNIKOW, *Frankofilství a česká identita, 1848–1914*, Praha 2008, s. 25.

31 Tomasz PUDEŁOCKI, *Ambasadorzy idei. Wkład intelektualistów w promowanie pozytywnego wyzerunku Polski w Wielkiej Brytanii w latach 1918–1939*, Kraków 2015.

32 P. JAKUBEC, *Together*, s. 471; Peter FJÅGESUND — Ruth A. SYMES, *The Northern Utopia. British Perceptions of Norway in the Nineteenth Century*, Amsterdam — New York 2003.

33 Jonathan ZORACH, *The British View of the Czechs in the Era before the Munich Crisis*, *Slavonic & East European Review* 57, 1979, č. 1, s. 56–70.



sa však, že School of Slavonic and East European Studies (založená 1915) viac ako spoznávanie strednej Európy saturuje záujem o Rusko (Sovietsky zväz).³⁴ Tento nelichotivý stav neostal bez následkov. Aj pri tak slávnostnej príležitosti, akou bola oslava šesťdesiatych narodenín Edvarda Beneša (1944), glosovala Foreign Office dovtedajšie britsko-československé vzťahy prívetivým, no rezervovaným prívlastkom *healthy*, napriek tomu, že vklad československých letcov do obrany Británie napomohol vzájomnému zblíženiu a rešpektu.³⁵

Osobité miesto v tomto kontexte zaujal Haakon VII., druhým rokom vdovec. Blízky príbuzenský vzťah s kráľovskou rodinou mu zabezpečil priamy prístup do Buckinghamského paláca (kde spočiatku aj býval). Monarchistická súdržnosť — v Londýne pobývala aj holandská kráľovná Wilhelmina — ako diplomatické aktívum významné prepájala súkromné a politické vzťahy. Metropola na Temži sa viackrát stala dejiskom ceremoniálnych udalostí. Tie mohli posilniť jednak národné odhodlanie tej-ktorej exilovej skupiny, jednak osobné väzby medzi dynastiami. Uvedený étos ešte vzrástol s príchodom juhoslovenského kráľa v lete roku 1941. Petar II. si s mladíckym espiritom priviezol povest neohrozeného bojovníka za národnú suverenitu. Dňa 20. marca 1944 sa napokon konala jeho svadba s gréckou princeznou Alexandrou, vítaná aj ako krok smerom k Britmi propagovanej Balkánskej únii.³⁶

PRIMÁT STRATÉGIE

Severná Európa, zložená napospol z neutrálnych štátov, predstavovala spočiatku perifériu európskeho konfliktu. Na jar 1940 však už situácia vyzerala inak, okrem iného v dôsledku sovietskej agresie voči Fínsku.³⁷ Hoci Veľká Británia vyhlásila vojnu Nemecku v reakcii na jeho útok na Poľsko, v Škandinávii vyvíjala neporovnateľne väčšiu aktivitu ako smerom do srdca kontinentu. Hybnou silou bol od počiatku Winston Churchill, navrátiť sa do vysokej politiky ako prvý Lord Admirality. Dňa 9. apríla 1940 Nemecko spustilo inovatívnu kombinovanú vojenskú operáciu a napadlo Nórsko (a Dánsko). Londýn intervenoval obratom, za francúzskej a neskôr aj poľskej spoluúčasti. Tzv. nórske ťaženie trvalo dva mesiace, t. j. dlhšie ako boje v Poľsku, no súhrou okolností sa do dejín zapísalo ako britské fiasko.³⁸ Jeho najvýznamnejším výsledkom bol nečakaný a vo svetle severských neúspechov priam paradoxný Churchillov

34 Ian W. ROBERTS, *History of the School of Slavonic and East European Studies, 1915–2005*, London 2009, kap. 1–3.

35 Mark CORNWALL, *The Rise and Fall of a „Special“ Relationship? Britain and Czechoslovakia, 1930–1948*, in: Brian Brivati — Harriet Jones (edd.), *What Difference Did the War Make?*, Leicester — London 1993, s. 130n.

36 Stevan K. PAVLOWITCH, *Out of Context. The Yugoslav Government in London, 1941–1945*, *Journal of Contemporary History* 16, 1981, č. 1, s. 112.

37 K dynamickému vývoju v severnej Európe pozri napríklad Michael H. CLEMMESSEN — Marcus S. FAULKNER (edd.), *Northern European Overture to War, 1939–1941. From Memel to Barbarossa*, Leiden — Boston 2013.

38 John KISZELY, *Anatomy of a Campaign. The British Fiasco in Norway, 1940*, Cambridge 2017.



vzostup.³⁹ Najskôr práve vďaka tomuto vkladu do jeho osudu sa Nórsko tešilo priazni britského ministerského predsedu — historik François Kersaudy hovorí dokonca o „posadnutosti“ — z ktorej vzišli operačné plány počiatkovej fázy spojeneckej invázie na kontinent. Táto idea síce odznela, no aj pri plánovaní vylodení v severnej Afrike (1942) a v Normandii (1944) sa myslelo na zástupný ekvivalent v Nórsku. Aj z týchto plánov napokon zišlo.⁴⁰

Geografická poloha Nórska mala značný význam pre operácie v severnom Atlantiku. Podpísala sa pod priebežný prísun ľudských zdrojov a informácií, napríklad o pohyboch nemeckých plavidiel — vrátane ponoriek, ohrozujúcich transatlantické konvoje — morskou cestou (tzv. *Shetland Bus*) alebo prostredníctvom pomerne hustej siete rádiostaníc, ktoré sa britským tajným službám podarilo rozmiestniť po okupovanej krajine, najmä pozdĺž pobrežia. Vďaka spolupráce s odbojom, prebiehajúcej v skorších fázach vojny neraz bez súhlasu exilovej vlády, Briti zosnovali niekoľko pôsobivých sabotáží. K ním patrí slávna, no len krátkodobá odstávka výrobných kapacít ťažkej vody. Vďaka cieľovým útokom špeciálnych jednotiek sa podarilo vyviezť z Nórska podklady potrebné na prelomenie nemeckej šifrovanej komunikácie. Nygaardsvoldova vláda však nahlas kritizovala sprievodné straty na majetku či výber cieľov. Aby sa predišlo nesúladu, vznikla vo februári 1942 Anglo-nórska kooperačná komisia. Na tejto platforme dosiahla výmena informácií a synergia plánovania úroveň neobvyklú vo vzťahu s inými exilovými vládami.⁴¹

Vysoký status Nórska sa prejavil aj v reprezentatívnej rovine. Zdá sa, že post pri československej vláde sa ani po jej definitívnom uznaní netešil bezvýhradnej vážnosti. Pri personálnych výmenách v britskej diplomatickej službe (1941) nomináciu naň minimálne jeden kandidát údajne odmietol.⁴² Kým na misiu k československej vláde napokon nastúpil Sir Philip B. B. Nichols, diplomat nižšieho rangu, na veľvyslanecský post pri poľskej vláde sa od Nórov sťahoval, na záver dlhej a rušnej kariéry, Sir Cecil Dormer. Toho o dva roky neskôr vystriedal Sir Owen St. Clair O'Malley, „špecialista“ diplomatickej služby na problémové posty, kde mohol zavážiť jeho rímsko-katolícky profil. Miesto vyslanca pri nórskej kráľovskej vláde obsadil Sir Laurence Collier, dovedy vedúci Severného oddelenia Foreign Office.⁴³ Ďalšou „spojkou“ v britskom establishmente bol Sir Charles J. Hambro, bankár a vplyvná postava v spravodajskej sfére, inak vzdialený príbuzný predsedu nórskeho parlamentu. Sir Charles pomohol na jar 1940 zabezpečiť likviditu pre nórsku vládu; neskôr sa významne zasadil o vznik spomenutej koordinačnej komisie.⁴⁴ Špeciálnu kapitolu v britsko-nórskom vzťahu

39 John D. FAIR, *The Norwegian Campaign and Winston Churchill's Road to Power. A Study in Perception and Attribution*, *International History Review* 9, 1987, č. 3, s. 410–437.

40 François KERSAUDY, *Vi stoler på England, 1939–1949*, Oslo 1991, kap. 3; Christopher MANN, *British Policy and Strategy towards Norway, 1941–1945*, Basingstoke 2012, s. 67nn., 131nn.

41 T. INSALL, *Secret Alliances*.

42 George RENDEL, *The Sword and the Olive. Recollections of Diplomacy and the Foreign Service, 1913–1954*, London 1957, s. 198.

43 Kariérny postup diplomatov porov. *The Foreign Office List and the Diplomatic and Consular Year Book for 1943*, London 1943, s. 183, 274; respektíve 1950, London 1950, s. 227, 363.

44 Bo BRAMSEN — Kathleen WAIN, *The Hambros, 1779–1979*, London 1979, s. 104; T. INSALL, *Secret Alliances*, s. 157n.



predstavoval stranický internacionalizmus. V nórskej vláde prevažovali sociálni demokrati; rovnakú orientáciu mali viacerí intelektuáli vo vládných službách. Britskí labouristi, dlhodobo naklonení medzinárodnej spolupráci, udržiavali čulé kontakty s nóorskymi kolegami. Zdá sa však, že členovia nórskej exekutívy sa úspešne socializovali aj v uzavretých sférach britskej society.⁴⁵

„S BRITÁNIU NA SPOLOČNOM FRONTE“

Ku kľúčovým faktorom postavenia nórskej exilovej vlády v Londýne patrila osoba ministra zahraničných vecí. Historik Halvdan Koht, ktorý na svojom východoeurópskom turné (1936) neoficiálne navštívil aj Prahu, bol symbolom nórskej politiky neutrality. Z tohto kurzu nehodlal príliš zľaviť ani v exile.⁴⁶ To, prirodzene, oslabovalo rodiaci sa britsko-nórsky spojenecký vzťah. Napätie vo vnútri nórskeho exilu na seba nedalo dlho čakať. Už v lete 1940 sa do čela opozície voči ministrovi zahraničných vecí postavil právnik Trygve Lie, agilný minister zásobovania a proponent čo najužšej spolupráce s Britmi. Koht napokon v októbri 1940 sám odstúpil. Vystriedal ho Lie.⁴⁷

Na rozdiel od Kohta, ktorému vyčítali akademizmus nemeckého razenia, mal Lie pragmatický prístup k zahraničnej politike a svojim *business-like* naturelom bol Britom bližší. Opäť v protiklade k svojmu predchodcovi Lie nevystupoval ako nespochybniteľná autorita. Naopak, opieral sa o spoluprácu s neformálnym *brain trustom*, kde sa zišiel asi poltucet osobností nastupujúcej aj staršej generácie; osobitnú zmienku zaslúži historik Arne Ordning. *Brain trust* mal aj čisto praktický význam — dával možnosť delegovať rôzne pracovné cesty či účasť na stretnutiach. Trygve Lie ako minister zahraničných vecí tak opúšťal Londýn len v nevyhnutných prípadoch. To mu umožnilo vybudovať si konštruktívny vzťah s britským náprotivkom, Sirom Anthonym Edenom. Pravidelné rozhovory, odohrávajúce sa aj na tenisovom kurte, sa celkom prirodzene dotýkali najmä spoločného vojnového úsilia v severnom Atlantiku a medzispojeneckých vzťahov. Osobitné miesto však mali švédske záležitosti politického aj praktického charakteru (pozri nižšie) a fínska problematika. Nórsko totiž nenasledovalo ostatných Spojencov a v roku 1941 nevyhlásilo vojnu „krajine tisícich jazier“. Tamojšie vyslanectvo tak pôsobilo ako dôležitý informačný kanál o vnútornom vývoji krajiny.⁴⁸ Nórsku zahraničnú politiku určovala dvojaká snaha — o rozvoj harmonických vzťahov medzi veľmocami a o záujem všetkých veľmocí, no najmä

45 Haakon LIE, *Krigstid, 1940–1945*, Oslo 1982, s. 206nn., 213n.; T. LIE, *Hjemover*, s. 207; Tony INSALL, *Haakon Lie, Denis Healey and the Making of an Anglo-Norwegian Special Relationship 1945–1951*, Oslo 2010, s. 40nn., 59n.

46 Nils ØRVIK, *Sikkerhetspolitikken 1920–1939 — fra forhistorien til 9. april 1940*, I, Oslo 1960, s. 250nn. Na súvislosti upozornila Božena K. ZYŠK, *Norwegia wobec „trzeciej Europy“ Józefa Becka*, *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 3, 2003, č. 3, s. 75–114, zvl. s. 99nn.

47 O. RISTE, *London-regjeringa*, I, s. 43nn., 61nn.

48 T. INSALL, *Secret Alliances*, s. 10nn. Heslovitú charakteristiku podávam na základe excerpce záznamov o rozhovoroch T. Lieho, Riksarkivet Oslo, Utenriksdepartementet 1940–1949, 25.1.2, I–IX (1940–1946).

Anglo-Američanov, na bezpečnosti a integrite Nórska a severného Atlantiku.⁴⁹ Lie napokon uspel v oboch bodoch. Dokumentuje to jeho kompromisná voľba na post prvého generálneho sekretára Organizácie Spojených národov (1946). On sám mal v tomto úrade preferovať Edena.⁵⁰



ZÁZEMIE U SUSEDOV

Mierne ambivalentným faktorom, prispievajúcim k privilegovanej pozícii nórskej exilovej vlády v spojeneckom Londýne, bola neutralita Švédska. Vzťah medzi severskými susedmi, symbolicky korunovaný manželským zväzkom korunného princa Olava a princeznej Märthy (1929), nebol bezkonfliktný už pre okolnosti zániku únie. V Štokholme hneď v apríli 1940 rázne odmietli možnosť, aby nórska dynastia a vláda pôsobili práve odtiaľto. Po nečakanej smrti tamjšieho nórskeho vyslanca o pol roka neskôr sa Nygaardsvoldmu kabinetu dlho nedarilo získať *agrément* pre jeho nástupcu. Vyslanectvu medzitým pribudol celý rad úloh v dôsledku exodu Nórov (do 50 000 osôb), často odbojárrov, pozdĺž tisícšesťsto kilometrovej hranice. Podobne boli zadržané aj nórske plavidlá, nachádzajúce sa v čase nemeckého útoku vo švédskych prístavoch (niektoré neskôr unikli).

Elastická povaha švédskej neutrality verne odzrkadľovala vývoj na frontoch. Napriek sporným momentom mala pre nórsky exil viacero výhod. Žiadna iná exilová vláda sa nemohla dlhodobo opierať o susedstvo okupovanej vlasti a neutrálneho štátu. Relatívna priepustnosť spoločnej hranice napomohla pohybu osôb a najmä informácií užitočných pre vedenie vojny na diaľku, čo oceňovali aj Briti. Opačným smerom zasa putovala charitatívna pomoc. Ako sa vojna chýlila ku koncu, Štokholm povolil vojenský výcvik internovaných Nórov. Tzv. policajné jednotky (asi 10 000 mužov) mali posilniť odboj a predvoj nórskej armády pri oslobodzovaní krajiny. V strategickom plánovaní sa objavila aj myšlienka švédskej intervencie v Nórsku na strane Spojencov, no 350 000 vojakov wehrmachtu kapitulovalo bez boja.⁵¹

MALÝ SPOJENEC S VÝHODAMI

Cielom predkladaného príspevku bolo predstaviť kľúčové parametre fungovania nórskej exilovej vlády. V porovnaní s inými exilovými vládami v spojeneckom Londýne

49 O. RISTE, *Norway's Foreign Relations*, s. 163nn.; Jakob SVERDRUP, *Inn i storpolitikken, 1940–1949*, Oslo 1996, s. 81nn.

50 James BARROS, *Trygve Lie and the Cold War. The UN Secretary-General Pursues Peace, 1946–1953*, DeKalb 1989, kap. 1; Trygve LIE, *In the Cause of Peace. Seven Years with the United Nations*, New York 1954, s. 11n.; *The Reckoning. The Memoirs of Anthony Eden, Earl of Avon*, London 1965, s. 554.

51 Stig EKMAN — Ole Kristian GRIMNES (edd.), *Broderfolk i ufredstid. Svensk-norske forbindelser under annen verdenskrig*, Oslo 1991; O. RISTE, *Norway's Foreign Relations*, s. 178nn.; J. SVERDRUP, *Inn i storpolitikken*, s. 145nn.



ju ich súhra, napriek skromnému potenciálu ľudských zdrojov, stávala do výhodnej pozície. Nórska diplomacia dokázala toto postavenie zužitkovať počas aj po vyhasnutí druhej svetovej vojny. Ani záujem Sovietskeho zväzu o posilnenie svojej strategickej prítomnosti na severe Európy a zjavný príklon Oslo k politike „budovania mostov“ medzi Východom a Západom nemali za následok ochabovanie vzťahov s anglo-americkými spojencami⁵² tak, ako sme tomu svedkami v československom prípade.

RÉSUMÉ:

The vicissitudes of the Second World War assembled no less than eight governments-in-exile in London. As heterogeneous collective actors equipped with legal personality, these governments represented nations of occupied Europe, whose statehood or legitimate form of government was being existentially threatened, from outside their nation-state territory. Thus, a specific manifestation of an “international society” emerged, one that encompassed many relationships new and recast. The case of the Norwegian government-in-exile makes a telling example of the essential role that material as much as immaterial resources at hand, such as international legal position, geopolitical/strategic setting, sociability, financial resources and foreign policy-making style, played in the build-up of agency and status. This survey suggests that Norway was an overall privileged “lesser ally”.

PhDr. Pavol Jakubec po štúdiu histórie a nórskeho jazyka a literatúry na Univerzite Karlovej v Prahe a na univerzite v Oslo pôsobí ako doktorand na univerzite v Göteborgu. Venuje sa dejinám medzinárodných vzťahov, dejinám strednej a severnej Európy v 20. storočí a dejinám exilu (pavol.jakubec@gu.se).

52 Sven G. HOLTSMARK, *The Limits to Soviet Influence. Soviet Diplomats and the Pursuit of Strategic Interests in Denmark and Norway, 1944–7*, in: Francesca Gori — Silvio Pons (edd.), *The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943–1953*, London 1996, s. 106–124; Helge PHARO, *Together Again. Anglo-Norwegian Relations and the Early Cold War*, *Scandinavian Journal of History* 37, 2012, č. 2, s. 261–277; J. SVERDRUP, *Inn i storpolitikken*, s. 118n., 134nn., 201nn.